

Галина Попадинець

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
канд. філос. наук, доцент
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
popadynets2010@ukr.net

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

<http://doi.org/10.23939/law2020.25.065>

© Попадинець Г., 2020

Побудова демократичної, правової держави немислима без утвердження справедливості, правової і матеріальної захищеності особи, взаємної відповідальності особи і держави, удосконалення законодавства і правової культури загалом. Державно-правове і національно-культурне відродження можливе лише за умови поваги до власної історії, її світоглядно-філософських гуманістичних традицій, які лежать в основі нашої ментальності, визначають характер нації і сутність правової культури. Тому важливо усвідомити свою національну ідентичність, на основі якої формується національна свідомість і самосвідомість, правосвідомість, національна і правова культура, що лежать в основі правової, демократичної держави.

Сьогодні все більше вітчизняних філософів права схиляються до думки, що право є формою духовного досвіду людства, складовою культури народу. Вони визначають духовну культуру як синтез духовних цінностей до яких також належить і правова сфера, а правову культуру – різновидом загальної культури, як сфери духовної діяльності людини, яка є системою матеріальних та ідеальних елементів, що належать до сфери дії права і які відображаються в свідомості та поведінці людей. Будучи елементом загальної культури, правова культура не може розвиватися ізольовано від інших видів культури, тому у своєму функціонуванні вона тісно співпрацює з такими видами загальної культури, як політична, моральна, етична, естетична та ін. Але найбільш споріднена правова культура з культурою моральною і, разом з тим, повністю не співпадає ні з яким іншим видом культури. Унікальною і своєрідною роблять її безпосередні зв'язки з законодавством. Ці зв'язки відрізняють правову культуру від інших форм культури, роблять її одним з головних факторів життя суспільства, надаючи їй специфічних властивостей. Особливе місце правової культури в загальній системі культури обумовлене саме роллю права як соціального явища.

Ключові слова: право, правова держава, правова культура, ментальність, духовні цінності, свідомість, правосвідомість.

Постановка проблеми. Тракткування поняття правової культури сьогодні неоднозначне. Її тлумачать як цінності духовного життя людини, як певну якісну поведінку людини чи як певну ідеологію. А в загальному можна сказати, що правова культура є природним результатом життєдіяльності людини, набуття нею власне людських рис, властивостей, ознак. Відсутність або частковий занепад правової культури неминуче призводить до здичавіння людського буття, втрати ним своєї сутності, що відображається на суспільстві загалом.

Аналіз дослідження проблеми. Сучасні дослідження категорії “правова культура” здійснювали такі вітчизняні та зарубіжні правознавці як: С. С. Алексеев, В. А. Бачинін, Д. А. Керімов, А. А. Козловський, М. І. Козюбра, В. С. Нерсесянц, М. Патеї-Братасюк, О. Ф. Скакун, та інші. В їх працях ця категорія визначається як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яке забезпечується верховенством права в суспільному житті, правових принципів справедливості і гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі і гідності, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності, що характеризує основні принципи демократичної, правової держави.

Мета статті. Дослідити особливості правової культури як складової демократичної правової держави.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній правничій літературі стосовно правової культури досі не існує єдиного погляду та загальноприйнятого підходу до наукового визначення її поняття. Велика кількість визначень (понад 250) зумовлює певну складність і у теоретичних дослідженнях, і у практичному використанні, а тим більше у виділенні та наданні переваги якомусь одному. А тому кожне суспільство виробляє свою модель правової культури в залежності від духовного складу суспільства.

У теорії існують декілька підходів до трактування самого поняття правової культури: антропологічний (сукупність усіх благ, створених людиною); соціологічний (сукупність усіх духовних цінностей); філософський (певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей особистості).

У загальному розумінні правова культура – це якісний показник суспільного життя і найчастіше під цим поняттям розуміють ставлення людей до права, правової системи, що базується на їх переконаннях, цінностях, ідеалах. Без правової культури держава не може вважати себе правовою – вважає В. Онопенко [1, с. 6]. Це система поглядів, оцінок, переконань, установок відносно важливості, необхідності, соціальної цінності юридичних прав та обов'язків, які формують позитивне ставлення до права, законності, правопорядку, забезпечують соціальну поведінку в правовій сфері, тобто це єдність правосвідомості і практичного освоєння права. Правова культура має діяльну природу. Правові ідеали, традиції, стереотипи мислення і поведінка формуються в процесі правової діяльності та є її результатом. Це система правових цінностей соціальних груп та громадян суспільства, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи. Поняття правової культури лише в наш час набуло такого нового змістового правового значення і в такому сенсі.

Правову культуру розглядають і як різновид загальної культури, що складається з духовних та матеріальних цінностей, які належать до правової дійсності. Вона не має власної предметності, а представляє собою один із аспектів загальнолюдської культури, втіленої у праві та юридичній практиці. Особа є творцем, носієм і реалізатором правової культури. Правова культура – суб'єктивно вироблений індивідом рівень оволодіння правом у своїй діяльності. Але вона включає в собі лише те, що є прогресивного, соціального, корисного і цінного. Правова культура не тільки результат, але й спосіб діяльності, і в цьому розумінні вона розуміється як спосіб мислення, норми та стандарти поведінки.

Таку думку висловлює А. Ликас, вважаючи правову культуру багатоплановим різновидом загальної культури, який не є чимось емпірично даним, самобутнім, онтологічним буття, а насамперед тим, що відображає собою суспільне становлення індивідуальності, процес зближення, співпадання суспільного і індивідуального [2].

Сьогодні правову культуру розглядають також із точки зору функціонального аспекту як суспільне явище, що складається з трьох елементів: 1) право, правовідносини, права та відносини як зміст правовідносин; 2) правосвідомість; 3) законність та правопорядок. Функціональний аспект дає

можливість розглядати правову культуру у статиці та динаміці, тобто виникнення, розвиток та взаємодія елементів правової культури між собою та з іншими соціальними явищами [3].

Дещо інші чотири елементи в структурі правової культури виділяє С.С.Алексєєв. На його думку це повинні бути такі елементи як: стан правосвідомості в суспільстві (ступінь вираження знань і розуміння права, усвідомлення необхідності суворого виконання вимог законності), стан законності (реальності їх здійснення), стан законодавства (його досконалість за формою і змістом), стан практичної роботи юридичних органів, що застосовують право (суди, прокуратура та ін.) [4].

В. А. Бурмистров вважає, що в цю структуру повинні входити всі правові цінності, створені людством протягом тривалої еволюції. Тому він включає ще права і свободи, обов'язки особи, правомірну поведінку, правову свідомість, правові процедури, правові форми функціонування держави і громадських організацій, їх органів і службових осіб [5].

О. П. Семітко говорить про правову культуру як про складну ієрархічну систему. На думку науковця, основними елементами цієї структури повинні бути: правова свідомість з її когнітивним, емоційним і настановчим компонентами відповідно з виконуваними ними функціями; правові та інші тексти (документи, тексти, що мають юридичне значення; правова діяльність теоретичного і практичного різновидів; суб'єкти як носії правової культури (ними можуть бути широкі соціальні групи, нації, народності, трудові колективи, окремі особи тощо). Крім того, автор вважає, що правова культура як складне явище характеризується подвійною структурою, де кожна підсистема має свої елементи [6, с. 23–25].

Підтримує зазначене Г. І. Балюк, який вважає, що структура правової культури включає саме право (об'єктивне і суб'єктивне), правову свідомість, правові відносини, стан законності, рівень досконалості правової діяльності [7].

Дослідження правової культури як особливого якісного стану правового життя починається в нинішньому столітті, хоча її формування відбувалось ще з часів античності, тобто проблема правової культури має свої глибинні витoki.

Тут доречно зосередити увагу на вченні К. Юнга про архетипи, логічне і нелогічне мислення, яке може багато прояснити щодо проблеми правової культури, держави і права.

Насамперед треба пам'ятати, що держава, право і правова культура є невід'ємними складовими культури кожного народу як такої, а тому є втіленням психічно-вітальної енергії цього народу, його несвідомого, його архетипічних праобразів, праформ тощо. І правова свідомість, і правова творчість, і правові норми, процедури, будь-яка форма буття несуть в собі випромінене психо, національне лібідо того народу, який є їх творцем і носієм, – зазначає М. Патеї-Братасюк [8, с. 9].

Сучасні дослідження дають підстави вважати, що міфічна свідомість (нелогічне мислення), її елементи присутні в усіх сферах життєдіяльності сучасної людини. “Міф виступає як універсалия, як тотальність, що охоплює все людське буття – психіку, моральність, ідеологію, політику, соціальну поведінку мас”, – пише В. А. Бачинін [9, с. 97]. Право не є винятком. У нормах і принципах природного і позитивного права спостерігаються сліди архаїчних міфологем, в нормах і принципах писаного права не важко простежити нормативно-ціннісні архетипічні структури древніх міфів і права, вплив архетипів колективного несвідомого на правову свідомість сучасників.

Завдяки З. Фрейдю, К. Юнгу та іншим дослідникам ми сьогодні знаємо, що нормативні начала із міфів та архетипів визначали особливості норм моралі та права, які виникали на їхній основі. В природному праві, наприклад, архетипом авторитету виступає або Бог, або розум, в позитивному – держава. Архетип чуда в правосвідомості постає апеляцією до ідеї справедливості, віри в її рятівну роль. Архетип страху в позитивістській правосвідомості пов'язаний із каральною силою закону та держави, як його автора. Архетип тайни, таїни також в праві присутній – в праві дуже багато загадкового. В природно-правовому знанні завжди присутній апофатизм як переконання, що досягнути всю безмежність права неможливо (В. А. Бачинін).

Як зазначають дослідники, кожний народ є носієм етнонаціонального свідомого та підсвідомого [10, с. 25], причому підсвідоме, як видно із зазначеного вище, накладає помітний відбиток на спосіб мислення і поведінку етносу (нації). Це стосується і правового мислення та дії. “Саме необхідністю виходу національно-психічної енергії, національного лібідо і пояснюється культивування в різних розвинутих країнах національних особливостей форм державного правління, законодавства і т.д.”, – наголошує А. Козловський [11, с. 174].

Цілком слушно зауважує В. С. Нерсесянц, що правову культуру можна умовно назвати “другою природою” (“другою натурою”). Але ця “друга природа” – не механічна прибудова до базової, “першої природи”, а культурна трансформація, культуризація і культивация всієї (єдиної) природи окремих людей і народів. Тож право – це не культурний плід на дикому дереві, а плід окультуреного дерева [12, с. 43].

Сьогодні викривлення правової свідомості населення посилюється умовами системної економічної і соціальної кризи українського суспільства. Людина в цих обставинах усе більше відчуває себе незахищеною правом. Тому подолання деформації правової свідомості та створення умов для підвищення рівня правової культури населення – це на сьогодні першочергове завдання суспільства і держави на шляху розбудови демократичної і правової держави.

Висновки. Отже, незважаючи на деяку активізацію досліджень у цій галузі, проблема правової культури залишається недостатньо розробленою. Досі немає ясності у понятійній характеристиці правової культури особи і суспільства, її структури щодо співвідношення різних елементів, а також пов’язаної з нею категорії правосвідомості людини і громадянина. Подальшого дослідження потребує також визначення місця правової культури в системі соціокультури, пошук шляхів і способів її формування, що так необхідні для створення демократичної, правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Онопенко В. В. Без правової культури держава не може вважати себе правовою. *Урядовий кур’єр*. 1995. 31 січня. С. 6.
2. Ликас А. Л. Культура правосуддя. Москва, 1990. С. 15, 18.
3. Певцова Е. А. Современные дефинитивные подходы к правовой культуре и правовому сознанию. *Журнал российского права*. 2004. № 3. С. 73.
4. Алексеев С. С. Философия права. Москва : НОРМА. 1997. 336 с.
5. Бурмистров В. А. Роль правовой культуры в формировании правового государства: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Харьков, 1991. 21 с.
6. Семитко А. П., Русинов Р. К. Правосознание и правовая культура. Теория государства и права / отв. ред. В. М. Корельский, В. Д. Первалов. Екатеринбург, 1996. 456 с.
7. Балюк Т. И. Взаимодействий правовой культуры й демократии. Киев, 1984.
8. Пате́й-Братасюк М. Навч. посібник. Ч. 1. Тернопіль: Лідер, 2002. 131 с.
9. Бачинин В. А. Философия права й преступления. Харьков : Фолио, 1999. 607 с.
10. Казачков М. Национальное подсознательное. *Радуга* (Талин) 1990. № 4. С. 25–33.
11. Козловський А. А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права. Чернівці: Рута, 1999. 294 с.
12. Нерсесянц В. С. Философия права. Москва : Норма, 1998. 647 с.

REFERENCES

1. Onopenko V. V. *Bez pravovoyi klytury derzhava nemozhe vvazhatu sebe pravovoyu*. [Without a legal culture, the state cannot consider itself legal]. *Uryugovuy kyryer* 1995. 31 sizhnyu. P. 6.
2. Lusak A. L. *Kylytra pravosygygyu*. [Justice culture] Mockva, 1990. P. 15, 18.
3. Pevchova E. A. *Sovremennue gefunutuvnue podxogy k pravovoi kylytrei pravomomysoznaniy*. [The definitive approaches to legal culture and legal consciousness are modern]. *Zyrnal rociyskogo prava*. 2004. No. 3. p. 73.
4. Alekseev S. C. *Filosofiy prava*. [Philosophy of Law]. Mockva : NORMA. 1997. 336 p.
5. Byrmistrov V. A. *Rol pravovoy kylytru v phormirovanii pravovogo gosydarstva*: avtoref. ... ducc. kand. urid. nauk. Xarkiy 1991. 21 p.
6. Semitko A. P., Rycunov P. K. *Pravocoznanie i pravovayu kylytra*. [Lega law are nessandlegal culture]. *Teoriy gocydarstva i prava / Otv. red. V. M. Korelckiy, V. D. Perevalov*. Ekaterenbyrg, 1996. 456 p.
7. Baluk T. I. *Vzaimodeyctvie pravovoi kylytru i demokratii* [Legal Culture Interactions Democracy]. Kuiv, 1984.
8. Patey-Bratacyk M. *Naychalniy pocibnik*. [Tutorial] Sh. 1. Ternopil : Lider,

2002. 131 p. 9. Bachinin V. A. *Filosofiy prava i prestypleniya*. [Philosophy of Law of Crime] Xarkov : Folio, 1999. 607 p. 10. Kazachkov M. *Nazionalnoe podcoznatelnoe*. [National subconscious] Radyga (Talin) 1990. No. 4. P. 25–33. 11. Kozlovckiy A. A. *Pravo yuk piznannyyu. Vstup do gnoceologii prava*. [Right as knowledge. Introduction to the epistemology of law]. Chernivtzi: Ryta, 1999. 294 p. 12. Nercecunz V. C. *Filosofiy prava* [Philosophy of Law]. Moskva : Norma, 1998. 647p.

Дата надходження: 29.01.2020 р.

Галина Попадинець

ПОНЯТИЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

Построение демократического, правового государства немислима без утверждения справедливости, правовой и материальной защищенности личности, взаимной ответственности личности и государства, совершенствование законодательства и правовой культуры в целом. Государственно-правовое и национально-культурное возрождение возможно лишь при условии уважения к собственной истории, ее мировоззренчески-философских гуманистических традиций, которые лежат в основе нашей ментальности, определяют характер нации и сущность правовой культуры. Поэтому важно осознать свою национальную идентичность, на основе которой формируется национальное сознание и самосознание, правосознание, национальная и правовая культура, лежащие в основе правового, демократического государства.

Сегодня все больше отечественных философов права склоняются к мнению, что право является формой духовного опыта человечества, составляющей культуры народа. Они определяют духовную культуру как синтез духовных ценностей к которым также относится и правовая сфера, а правовую культуру – разновидностью общей культуры как сферы духовной деятельности человека, которая является системой материальных и идеальных элементов, относящихся к сфере действия права и которые отражаются в сознании и поведении людей. Будучи элементом общей культуры, правовая культура не может развиваться изолированно от других видов культуры, поэтому в своем функционировании она тесно сотрудничает с такими видами общей культуры, как политическая, моральная, нравственная, эстетическая и др. Но наиболее родственная правовая культура с культурой моральной и, вместе с тем, полностью не совпадает ни с каким другим видом культуры. Уникальной и своеобразной делают ее непосредственные связи с законодательством. Эти связи отличают правовую культуру от других форм культуры, делают ее одним из главных факторов жизни общества, придавая ей специфических свойств. Особое место правовой культуры в общей системе культуры обусловлено именно ролью права как социального явления.

Ключевые слова: право, правовое государство, правовая культура, ментальность, духовные ценности, сознание, правосознание.

Halina Popadynets

Institute of Law, Psychologists and Innovative Education

Lviv Polytechnic National University

Cand. philos.

CONCEPTS OF LEGAL CULTURE AS A COMPOSITION OF A DEMOCRATIC LEGAL STATE

Building a democratic, rule of law is unthinkable without affirmation of justice, legal and material protection of the individual, mutual responsibility of the individual and the state, improvement of legislation and legal culture as a whole. State-legal and national-cultural revival is possible only on condition of respect for its own history, its philosophical and philosophical humanistic traditions, which underlie our mentality, determine the nature of the nation and the essence of legal culture. Therefore, it is important to realize your national identity, on the basis of which the national consciousness and self-consciousness, justice, national and legal culture underpinning a legal, democratic state is formed.

Today, more and more domestic philosophers of law are inclined to believe that law is a form of spiritual experience of humanity, an integral part of the culture of the people. They define spiritual culture as a synthesis of spiritual values to which the legal sphere also belongs, and legal culture as a kind of general culture, as a sphere of human spiritual activity, which is a system of material and ideal elements belonging to the sphere of action of law and which are reflected in the consciousness and people's behavior. Being an element of general culture, legal culture cannot develop in isolation from other types of culture, so in its functioning it cooperates closely with such types of general culture as political, moral, ethical, aesthetic and others. But the most closely related legal culture is with moral culture and, at the same time, does not completely coincide with any other kind of culture. Its direct links with the law make it unique and unique. These connections distinguish legal culture from other forms of culture, and make it one of the main factors in society, giving it specific characteristics. The special place of legal culture in the general system of culture is conditioned precisely by the role of law as a social phenomenon.

Key words: law, rule of law, legal culture, mentality, spiritual values, consciousness, justice.